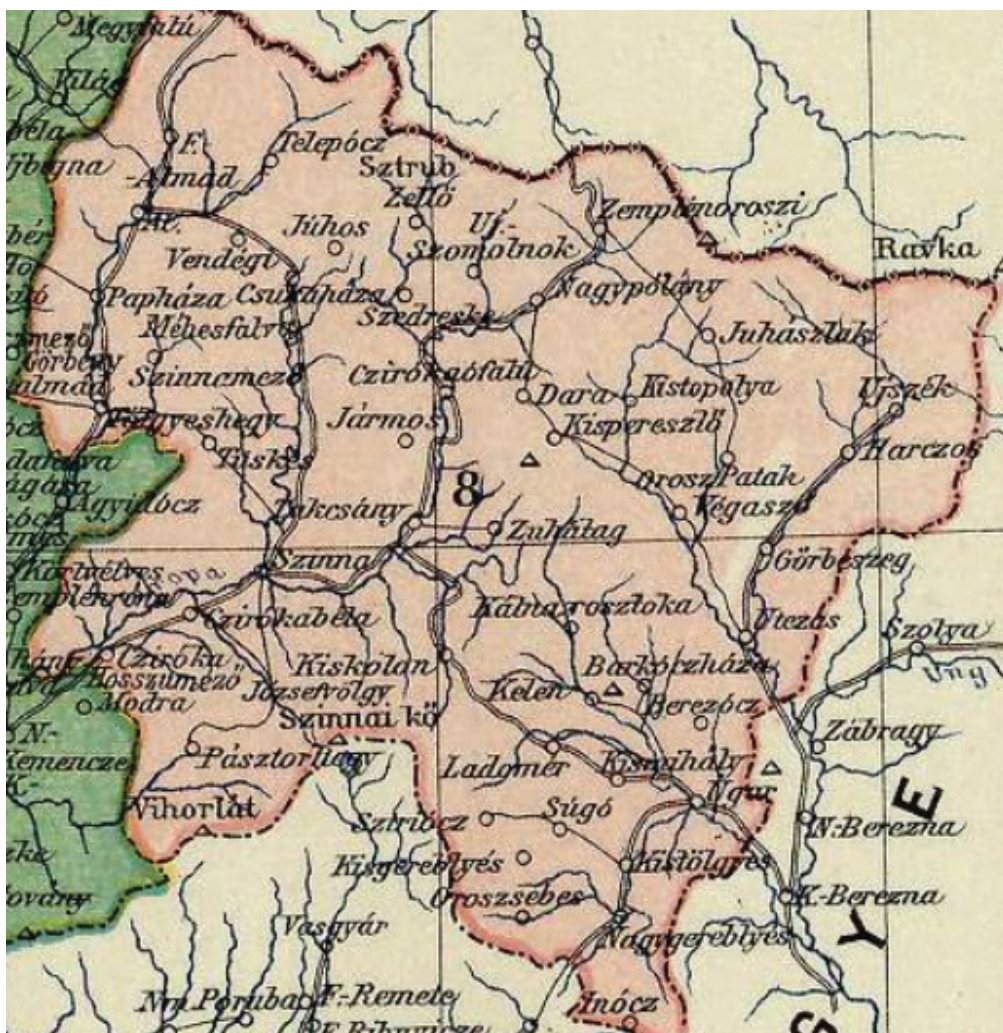

BARTÓK BÉLA

BORSODFALVA ÉS MISKOLCFALVA

A Zemplén vármegye északkeleti sarkában fekvő Szinnai járás az 1. világháború előtt¹

Az Erdős-Kárpátokban Sáros és Zemplén vármegyék északi határvidékén 1915. április 3-án kezdődött az oroszok és az osztrák-magyar-német csapatok között az ún. húsvéti csata. Az 1914 novembere óta Magyarországon harcoló cári csa-

¹ <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/1714/view/?b-box=1941%2C-1446%2C3306%2C-908> A letöltés dátuma: 2020. szeptember 7.

patok óriási erővel fogtak a támadáshoz, és olyan pusztító ágyútűzet intéztek az osztrák–magyar csapatok ellen, hogy kilométerekre terjedő területen senki és semmi nem maradhatott épségben. A folyamatos ágyúzás következtében Nagypolány, Juhászlak, Újszomolnok és Zellő községek teljesen elpusztultak, és porrá égtek. *„Oly dühös volt a támadás, mintha lelkeket tették volna rá az oroszok, hogy áttörik a frontunkat, előzönlík megýénket és rajta keresztül hazánkat; mintha a vérengző háborúnak nem lett volna más célja az oroszok szemében, mint Magyarország megrohanása”*² – írta később egy szemtanú.

Pásztor Árpád, Az Est újságírója két hónappal később az oroszok kiűzése után 1915 júniusában látogatta meg a lerombolt északkeleti községeket, és megrázó tudósításban hívta fel az olvasók figyelmét a visszatért civil lakosság nyomorúságára. Dókus Gyula, Zemplén vármegye alispánja már korábban bejárta a vidéket, és részletes jelentést készített a háború okozta károkról. Eszerint a Szinnai járásban Nagypolány, Újszomolnok, Zellő, Juhászlak, Telepóc, Vendégi, Harcos és Újszék (...) községeket majdnem teljesen elpusztították,³ Újszomolnok temploma körül az oroszok katonai temetőt alakítottak ki.⁴ A felső-zempléni közigazgatási tisztviselők heteken keresztül vizsgálták azokat a határmenti községeket, amelyek a háborús arcvonalban voltak, és sokat szenvedtek. Újszomolnokon alig egy-két ház maradt épségben – olvasható a jelentésben –, Nagypolányban 12 ház maradt meg, a többi gránátok és srappelletek rombolták le, a görögkatolikus templomot teljesen szétlőtték a harcok alatt. Ennek a templomnak a tornyában egy orosz megfigyelő osztag volt, amely szintén megsemmisült.⁵

A következő tanulmány azt szeretné bemutatni, hogy milyen lépések történtek a szomszédos Borsod vármegyében két zempléni község újjáépítésének támogatására, és milyen eredményeket értek el az akciók, amelyeket Borsod vármegye és Miskolc törvényhatósági jogú város vezetése indított két település megsegítése érdekében.

1914. december 22-én Tarnay Gyula főispán Borsod vármegye központi választmányának ülésén még azt hangoztatta, hogy az oroszok beengedése a Kárpátokba stratégiai okokból történt, mert az osztrák hadvezetés így akarta elvonni őket az északon történt ellentámadás helyszínéről.⁶ Ez azt jelentette, hogy a szomszédos vármegyében is izgatottan figyelték a zempléni harcokat, hiszen pl. Homonna, amelyet néhány napra el is foglaltak az oroszok, alig néhány óra távolságra van vasúttal a borsodi megyeszékhelytől. A kárpáti fal-

2 Mailáth József: Élményeim és tapasztalataim a háború alatt 1-2. köt. (1928) 27.

3 Felső-Zemplén és az orosz betörés. Kivonat Dókus Gyula alispánnak az 1914. évi november hó végétől kezdve egész az 1915. évi május közepéig tartott orosz ostromállapotról szóló jelentéséből, melyet a vármegyének ez évi szeptember hó 26-iki közgyűlésén olvastak föl. in *Adalékok Zemplénvármegye Történetéhez*, 1915. július. 194. l.

4 Divald Kornél: Műemlékeink és a háború, Budapesti Szemle, 1916. 165. kötet, 124. l. 85–88. sz. fényképek.

5 Szeged és Vidéke, 1915. május 14. 4.

6 Az Est, 1914. december 23. 4.

vak újjáépítése az oroszok által lerombolt kelet-poroszországi német települések mintájára kezdődött el 1915 júliusában. Pásztor Árpád Az Est újságírója is több napon keresztül járta a határvidéket, és nagyon megrázta a pusztulás mértéke. Ezért írta a következőket: „Nem volna-e szép, ha Debrecen elvállalná Zboró ablakait, Szeged Alsópagony lakatosmunkáját, Pécs Felsővízköz ajtait ...”⁷

1915 augusztusának közepén viszont Borsod vármegye már az országos érdeklődés középpontjába került, amikor Budapesten nyilvánosságra hozták, hogy Miskolcon dr. Tarnay Gyula főispán mozgalmat indított, hogy a vármegye is felépítse a maga kárpáti falvát.⁸

A már említett Tarnay Gyula borsodi főispán 1855-ben született Egerben, az egri ciszterci gimnázium után a bécsi és budapesti egyetemen, valamint az egri jogakadémián végezte jogi tanulmányait, és Budapesten szerezte meg a jogi doktorátust, hamarosan bírói és ügyvédi oklevelet szerzett, az egri törvényszéknél kezdte meg pályáját mint joggyakornok, aljegyző, majd átkerült a mezőkövesdi járásbíróshoz. 1896-ban táblabíróvá nevezték ki, és Borsod vármegye egyhangúlag alispánjává választotta meg. Elérte egy új miskolci kórház építését, a 350 ágyas intézményt 1902-ben avatták fel, őt pedig érdemeiért magyar nemesi cím és a *mezőkövesdi* előnév adományozásával tüntették ki. 1913 decemberében Borsod vármegye és Miskolc város főispánjává nevezték ki, és csak 1917-ben Tisza István gróf miniszterelnök távozásakor mondott le, de azután is tevékeny részt vett a megye társadalmi és közéletében. A Nagy Háború elején a kormány Miskolcon beteg katonákat megfigyelő állomás létesítésével bízta meg, és amikor 1916-ban a megfigyelőállomást átadták a kincstárnak, a király a főispánt a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki.⁹

Közben 1915 augusztusától sűrűn érkeztek Budapestre a hírek, hogy melyik vármegye vagy város csatlakozott az elpusztult kárpáti falvakat újjáépítő országos akcióhoz. Már ekkor egyértelmű volt, hogy Borsod vármegye és Miskolc külön-külön építenek föl egy-egy oroszok által lerombolt kárpáti falut az első hírek szerint *Újborsod* és *Újmiskolc* néven.¹⁰ Ettől függetlenül a *Borsod-Miskolci Gőzmalom* egy ismeretlen felvidéki község felépítésére sürgősen 6000 koronát adományozott.¹¹

Mezőkövesden 1915. augusztus 26-án, Tarnay Gyula főispán jelenlétében egy helyi szinten feltűnő képkiallítás nyílt meg, amelynek minden jövedelmét a tervezett *Borsodfalva* javára fordították. Ez volt az első értesítés arról, hogy Borsodfalva lesz a vármegye által felépítendő község neve. *Járossy Gyula*¹²

7 Ahol egyszer Alsópagony volt, Az Est, 1915. július 2. 2.

8 Az Est, 1915. augusztus 13. 9.

9 Országgyűlési Almanach az 1927–1931. évi országgyűlésre, szerk. Freissberger Gyula, Budapest, 1927. II. k. 118–119.

10 Pesti Napló (PN), 1915. augusztus 13. 14.

11 PN, 1915. augusztus 19.

12 Az 1911-ben alapított mezőkövesdi gimnáziumban 1914-től tanított Járossy Gyula (1886–1958), aki a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola hallgatója volt 1906 és

mezőkövesdi gimnáziumi rajztanár, a tehetséges fiatal festőművész állította ki néhány évi szorgalmas munkájának eredményét bizonyító 70 festményét.¹³ A kiállítást mindjárt az első napon nagyon sokan látogatták meg különösen a környékbeli településekről, és a kiállított képeknek majdnem a fele már az első napon vevőre is talált. A kiállítás szeptember 5-ig volt nyitva a mezőkövesdi főgimnázium épületében a nyári tanítási szünetben, de nem tudni, mekkora bevételt eredményezett.

1915. augusztus végén a Sajószentpéteri járás vezetői is gyűlést tartottak, és gyűjtést indítottak, hogy az új falu neve Borsodfalva legyen.¹⁴ A Budapesti Hírlap olyan sikernek tartotta az akciót, hogy vezércikkben elemezte a „borsodi módszert”, és javasolta máshol is annak követését. Elismerték, hogy divat is lett a kárpáti falvak újjáépítését támogatni, de Borsodot példaképnek tekintették, mert a főispán különleges megoldást talált. Más törvényhatóságoknál az újjáépítés céljára megszavazott és kivetett 1 vagy 2%-os községi pótdadó már 1915 nyarán is egyszerű, de népszerűtlen megoldás volt. Tarnay főispán azonban az önérzetet, a büszkeséget, a nagylelkűséget szólította meg, amit ma úgy mondanánk, hogy a helybeliek hiúságát keltette fel. Hat borsodi járásban tartott személyesen népgyűléseket, és előadta a kérést, hogy a koldussá lett határ menti lakosokon a többieknek kell segíteni. Nemcsak mert minden vagyonukkal a távol élőket védték meg, hanem azért is, mert ők is magyarok. (Valójában rutének szenvedtek el hatalmas anyagi károkat, de a cél érdekében ez mellékes körülmény volt.)

A főispán első vármegyei körútja során a járásokban 125 házra való pénz gyűlt össze, ezért a borsodi megyevezetők büszkén hangoztatták, hogy *Nagypolányban* 70 házat akarnak felépíteni, és kérik, legyen a falu új neve *Borsodfalva*, majd maradjon a vármegye védnöksége alatt, hogy „*magyar nyelven és magyar szellemben*” fejlődjön. A következő hetekben a megye lakosai még 132 házra és a községházára ajánlottak fel pénzt, ezért Miskolcon azt gondolták, hogy még iskolára, templomra is juthat az összegből. Ez azonban nem a borsodi értelmiség áldozatvállalása, állította a tudósító, hanem főként a parasztság hozzájárulása. Volt, ahol a falusiak 1-3 házat vállaltak, volt, ahol 4 fő vállalt 1 házat, sőt egy helyen 8 özvegyasszony közösen adott pénzt 1 ház felépítésére.

Ezek után érdemes azt is áttekintenünk, mi jellemezte 1910-ben a népszámlálás szerint a leendő Borsodfalva, vagyis Nagypolány¹⁵ alig 700 fős lakosságát, akik 125 faházban éltek, így nem csodálkozhatunk, hogy a falu majdnem teljesen leégett.

1911 között. Az 1920-as években a mezőkövesdi gimnáziumban rajztanárként oktatott, 1936-ban Szolnokon volt kiállítása. Az 1930-as években a szolnoki Verseygy Ferenc gimnázium tanáraként folytatta művészeti tevékenységét.

13 Egri Újság, 1915. augusztus 29. 3.

14 PN, 1915. augusztus 29. 13.

15 Az 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Budapest, 1912. 273.

anyanyelv	magyar	német	szlovák	román	rutén	magyarul beszél	ír és olvas	összesen
lakosok száma	18	88	1	21	577	37	241	705

felekezet	latin szertartású katolikus	görög szertartású katolikus	izraelita
lakosok száma	8	606	91

összes házak száma	kőből vagy téglából	kő- vagy téglalappal vályogból, sárból	vályogból, sárból	fából vagy más anyagból	cserép-, pala-, bádogatetővel	zsindely- vagy deszkabetetővel	nád- vagy zsúpetetővel
125	4	3	-	118	1	38	86

Nagypolány (ruszinul Великы Поляны, szlovákul Veľká Poľana) kelet-cseh-szlovákiai falu volt a Szinnai járásban, de 1981-ben a Sztarinai-víztároló építése miatt kiürítették. Az első dokumentum 1493-ban említette a község nevét. Az első világháború idején Nagypolány környékén súlyos harcok folytak, amelyben kb. 1000 katona esett el, köztük 210 fő az osztrák-magyar hadsereg egyenruhájában. A Szent Mihály arkangyalról elnevezett görögkatolikus templom megrongálódott, később sem állították helyre. 1926–1932 között újat építettek, amit pénzzel támogattak a Nagypolányból és szomszédos falvakból Amerikába kivándorolt lakosok. 1944-ben az már elkerülte a rombolást. Figyelemreméltó, hogy Nagypolány az egyetlen ruszin falu volt, amelynek lakói 1950-ben nem tértek át az ortodox hitre, és nem engedték új ortodox templom építését. 1930-ban a kisközségnek 791 lakosa volt.

A néptelen falu ma a Poloniny Nemzeti Park része. Az 1784-ben felszentelt régi templomnak már csak az 1915-ös romjai láthatók. A falu elején még látszik egy 1853-ból származó út melletti kereszt, a lerombolt újabb templom helyén pedig fából készült kápolnát emeltek. Az első világháborús Nagypolány I. – Rotunda nevű temetőbe 340 katonát temettek. Szlovák önkéntesek a körkápolna mellett válogatás nélkül emlékművet állítottak a katonáknak, amely a romos régi templom köveiből készült. A közeli Nagypolány II. – Godosik első világháborús temető pedig ma Szlovákia legmagasabban fekvő temetője 825 méteren.

„Micsoda tulajdonsága ez a magyar parasztnak? – tette fel a kérdést 1915-ben a Budapesti Hírlap. – Olyan katona, mint ennek a parasztnak a gyermeke és olyan nemzeti népelem, mint ennek a katonának a szülői, nincsen több az egész világon. Olyan munkát végezni és olyan dalos jókedvvel is mint a magyar paraszt aratáskor olyan rendet vágni mint ez a paraszt a gabonában vagy a réten, gyermeke pedig az ellenség soraiban és a közérzetnek, a nemzeti alkotás vágyának, a testvéri szeretet-

nek és a keresztény jótékonyságnak oly magaslatára emelkedni, mint ez esetben a borsodi földes gazdák, arra csak ez az öserejű, nyugodt lelkű, kemény derekú turáni vér képes, mely a magyar paraszt ereiben csörgedez.”¹⁶

A borsodi akciót tehát egyesek jelképes mozgalomnak tartották, mert szerették volna azt hinni, hogy a társadalom összefogását szimbolizálja. Messziről – a fővárosból – úgy tűnt, hogy a nagy nemzeti munkában csatlakozik a borsodi nép a nemzet értelmiségéhez. Csodának tartották, hogy nem az értelmiség szállt le a paraszthoz, hanem a földműves emelkedik föl az intelligencia erkölcsi színvonalára. Ez viszont az önzőnek és közönyösnek tartott parasztsággal szembeni értelmiségi előítéletek leleplezését jelentette. A főispán körútja valójában inkább azt jelentette, hogy a tisztviselők szólították fel a föld népét adakozásra, tehát egyáltalán nem spontán és önkéntes megmozdulásról volt szó Borsod vármegyében sem. A parasztság fejlett erkölcsi érzékének hangoztatása és dicsérte azonban nemcsak romantikus szentimentalizmus, hanem célzatos ösztönzés, befolyásolás is lehetett.

„Egy szent kötelesség templomában találkozik a kettő – hangzott a konklúzió –, ott fog kezet és kézfogásából új élet fakad a pusztítás helyén, új alkotás, ahol rombolás volt, és a magyar népnek és a magyar értelmiségnek ez a kézfogása legyen szimbolikus jelentőségű a jövőre nézve, mert ez a két oszlop tartja fenn a nemzet épületét, a két oszlopnak egy boltívben kell összehajolnia és egymásba olvadnia, hogy az oszlopok teherbírók, az épület szilárd és mindörökké biztos legyen.”¹⁷ A két „nemzetfenntartó” társadalmi réteg ilyen mértékű egyenrangúsítása is csak a háború következménye lehetett. Borsod vármegye közönsége végül szeptember közepéig 118 000 koronát ajánlott fel,¹⁸ de a gyűjtés november közepéig folytatódott. Különleges epizód volt, hogy az alsó-borsodi református egyházmegye¹⁹ 1915. szeptember 3-i közgyűlése 600 koronát küldött, és a hívek folytatták az adományozást.²⁰

1915. november végén közel 300.000 koronával gyarapodott Az Est kárpáti gyűjtése, mert Tarnay Gyula borsodi főispán személyesen utazott Budapestre, és 5 takarékbetétkönyvben adta át az óriási összeget a lap szerkesztőségének. A könyvek 295.386 korona betétről tanúskodtak, ami nagy szenzáció volt Budapesten is. A főispán az adományhoz az alábbi levelet mellékelte: *„Nagyságos szerkesztő úr! Az a hatalmas akció, melyet Az Est az ellenség által feldúlt kárpáti falvak újraépítése érdekében megindított, Borsod vármegye közönségénél teljes megértésre talált. A törvényhatóság színmagyar lakosságának szíve*

¹⁶ Budapesti Hírlap, 1915.szept. 12. 1-2.

¹⁷ BH, 1915.szept. 12. 1-2.

¹⁸ Az Est, 1915. szeptember 23. 12.

¹⁹ Az alsó-borsodi református egyházmegye 1799-ben alakult Borsod vármegye déli és Heves vármegye tiszáninneri községeiből. 1914–1917 között Bodolay István volt a református kerület esperese. Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, Budapest, 1977. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=52> A letöltés dátuma: 2020. szeptember 11.

²⁰ BH, 1915. november 26. 13.

megértette a mozgalom jelszavát : »A Kárpátok vérzett, Az Alföld termett« s levonta magára vonatkozólag ennek a megállapításnak minden konzekvenciáját.

Az általam megindított gyűjtés tisztán társadalmi téren mozgott, az összegyűlt 295.386 koronában nincsen a kényszeradózásnak egyetlen fillérje sem. Önként hozta adományát a nagy nemzeti és emberi célra szegény és gazdag, a földbirtokos és a hivatalnok, a kisgazda és az iparos, Felső-Borsod gyári munkásai épp úgy, mint azok, kik a Tisza-vidék rónáit öntözik munkájuk verejtékével. A társadalom minden rétege egyesült abban a törekvésben, hogy hozzájáruljon az alkotás munkájához, s hogy áldozatkészségével méltónak mutakozzék a történelmi idők nagyságához.

A gyűjtésnek kétségkívül igen értékes eredményéhez jelentékenyen hozzájárult Az Est és pedig nemcsak kezdeményezése által, hanem azért is, mert nagy nyilvánosságának erejével a mozgalmat állandóan ébren tartotta, s így a megyei akció talaját is kellőleg előkészítette. Az akcióink között fennálló ez a kapcsolat indít arra, hogy a vármegyei gyűjtés befejeztével annak eredményeként, 295.386 korona 40 fillér értékű takarékpénztári betétkönyveket és járulékos kamataikat azzal a kéréssel küldjem meg, hogy azt az országos bizottsághoz juttatni méltóztassék. Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Miskolc, 1915 nov. 24. Hazafias üdvözléssel: Dr. Tarnay Gyula főispán.²¹

„Lehet-e megfelelő szavakat találni, hogy Borsod vármegye közönségét eléggé megdicsérjük? – kérdezte Az Est tudósítója. – Nem lesz-e az a legnagyobb és legszebb dicséret, hogy abból a pénzből, a mit ők összeadtak, egészséges, szép falut építenek, jobbat, mint a régi volt, magyar óvodát és magyar iskolát, a melynek Borsod vármegye a jövőben patrónusa marad?” A szerkesztőségben megkérdezték a főispánt, hogy miképpen gyűlt össze a pénz, amely eddig felülmúlta minden megye adományát. A főispán így felelt: „Amikor Az Est-ben olvastam a sárosi és zempléni pusztulásról szóló leírásokat és először hangzott el: »A Kárpát vérzett, az Alföld termett«, Nagy Ferenc polgármesterrel elutaztam a szomszédos Zemplén megyébe és Dókus Gyula zempléni alispánnal felkerestük az elpusztult helyeket. Nagypolánynál állapotunk meg és elhatároztuk, hogy Borsod vármegye ezt a történelmi nevezetességű falut építi fel. Miskolc városa a szomszédos Uj-Szomolnokot választotta ki és megjegyzem, hogy ebben a pénzben, amelyet ma átadtam Az Est-nek, nincsen benne Miskolc városának közel 50.000 koronás gyűjtése. Nem tettem magamévá az egy százalékos pótdadó eszméjét, mert így Borsod vármegye csak 20.000 koronát adott volna, hanem elhatároztam, hogy személyes agitációval látok a dologhoz. Bejártuk a nagyobb községeket, a hat járási székhelyet, mindenütt értekezletet tartottunk, az első szóra mindenki megértette, hogy miről van szó, minden szív szeretettel fordult a szenvedők felé, hiszen szomszédosak vagyunk Zemplénnel, a háború szele Borsod megyén is végig zúgott és mi tudjuk legjobban, hogy mit köszönhetünk Zemplénnek. A lelkesek, felekezeti különbség nélkül, az előjárók, a tisztviselők mind magukévá tették a gondolatot, a melyet a következőképpen szerveztem meg. Az állam normál házához minden tulajdonosnak 450 koronával kell hozzájárulni, ez volt a kiindulás. A 450 koronákat

21 Ugyanott.

akartam tehát összehozni. A tehetősebb emberektől, földbirtokosoktól 450 koronát kértünk, a kevésbé tehetőseket buzdítottuk, hogy álljanak össze tízes csoportokba és így hozzanak össze 450-450 koronát, és azután a többi 450 koronákat egészen kis adományokból hoztuk össze. 174 községe van Borsod vármegyének, egyetlen egy sem akadt, a melyik lakosai jószántából legalább 450 koronával ne járult volna a gyűjtéshez. A mikor Mezőkövesden beszéltem a népnek, előállott Molnár József matyó földes gazda, a kinek 15—20 hold földje van és felszólta a pódiumra: Hát írjon be, itt van háromszáz korona magának. A százholdas gazdák persze nem engedték annyiba a dolgot, ők le akarták pipálni Molnár Józsefet és Mezőkövesd, községe 27.000 koronát adott egymaga. Így gyűlt össze a pénz, a mit ma elhoztam, és a melyet 300.000 koronára kerekítettünk ki maholnap. 6 hét alatt történt mindez. Mezőcsát például Bodolay István alsóborsodi református esperes, református lelkész buzgókodása folytán 18.000 koronát adott össze, a diósgyőri munkások pedig havonta kétszer fizetésük egy bizonyos százalékát és ezen kívül perselyadományokat, összesen 10 886 koronát. Ha már a diósgyőri munkásokról szólok, el kell mondanom, hogy ők eltartanak egy 250 ágyas kórházat is, a melyhez fogható alig akad. Olyan asszony, akinek az ura, vagy a fia csatába ment, elhozta az ágyát a kórházba, nincs is ott két egyforma ágy, ágyneműt is hozott. Hetenként maga is mossza az ágyneműt és minden beteget, aki az ő ágyában fekszik, a maga betegének tekint. Ápolja a fia, az ura helyett...” Ahol ilyen nép lakik, ilyen eredménynek kell lenni, összegezte Az Est az elismerést.²²

E siker után érdemes áttekinteni Borsod vármegye fegyelmezett és központosított közigazgatását, ami 1915 őszén lehetővé tette, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen magas összeget gyűjtsön össze a főispán, mert nyilvánvaló, hogy a hivatalnokoknak köszönhető az anyagi siker.

járások és tisztviselők	Edelényi	Mezőcsáti	Mezőkövesdi	Miskolci	Ózdi	Sajó-szent-péteri
főszolgabíró	Bónis Aladár	Zombory Zoltán	Zsóry Lajos	Bátky Gyula	Zsóry György	Vadnay István
szolgabírák	Kovács Loránd Szepessy Gyula	Tarnay Miklós	Maklár Dézsó Fekete László	Lipcsey Zoltán Mogyoróssy Bertalan	Vass Lőrinc	Nyilas Ferenc Sáfrán Jenő

Ők voltak azok a köztisztviselők, akik a járási népgyűléseket összehívták, de nem értek volna el ilyen sikert, ha a községi jegyzők nem hoznak magukkal székhelyükről birtokos parasztokat. Ilyen szempontból a gyűjtőakció azt bizonyította, hogy a vármegyei közigazgatás a háború kitörése után egy évvel – 1915 őszén – Borsod vármegyében még szabályszerűen és olajozottan működött.

²² Az Est, 1915.november 28. 7.

A közigazgatási szakembereknek máshol is fontos szerepe volt, hiszen a miskolci látogatók személyesen találkoztak a Szinnai járás szolgabíróival, Fischer Lajossal és Marton Sándorral, de elbeszélgettek *Podhajeczky Dezső* körjegyzővel, aki Nagypolányban lakott, és Újszomolnok mellett a környékbeli Juhászlak, Szedreske, Zellő és Zempléoroszi hivatalos ügyeit is intézte. Valószínű, hogy az ő véleménye döntő volt abban, hogy mely községek újjáépítésében vegyen részt Borsod vármegye és Miskolc városa. A közvetlen helyszíni szemlének, a látottaknak és hallottaknak nagy jelentőségük volt, mert a romok, a hajléktalan emberek megtekintése nélkül nem lehetett volna ilyen támogatásra rábeszélni a távol lakókat.

A vármegye, a város és a katonaság szoros kapcsolatát jelentette, hogy a fronton lévők is értesültek a gyűjtésről, és a tisztek kezdeményezésére ott is gyűjtést indítottak. Kiderült ugyanis, hogy a magyar királyi 10. honvéd gyalogezred miskolci zászlóaljának katonái is szerettek volna Borsodfalván egy házat felépíttetni, amelyhez 1200 koronát gyűjtöttek, és egy levél kíséretében elküldték a főispánnak. Azt kérték, a neve legyen a *Miskolci Honvédek Háza*.²³ Ez az összeg reálisan fedezhette egy szoba-konyhás parasztház építési költségeit, és annak is van jelentése, hogy Nagypolányt támogatták, mert a zászlóaljat az egész megyéből egészítették ki.

A vármegye törvényhatósági bizottsága 1915. december 17-én tartotta negyedévi rendes közgyűlését, ahol megörökítették a segélyakció eredményeit és tanulságait. Bónis Bertalan alispán részletesen megemlékezett a lakosság nagylelkűségéről, áldozatkészségéről. Konstatálták, hogy 300 000 koronát tett ki a hozzájárulás, ami nemcsak azért volt nagyszerű, mert a törvényhatóságok között addig az első helyet jelentette Borsodnak, hanem azért is, mert nem kényszeradóból származott, hanem – amint ismét hangsúlyozták – a „*társadalom minden rétegének önkéntes adománya*” volt. „*Közönségünk a polgári kötelességek eme lelkes megértése által méltónak mutatkozott küzdő vitézeink hősiességéhez és e történelmi idők nagyságához, ezért megindultan jegyezzük fel azt vármegyénk annaleseibe, hogy késő utódoknak hirdessük azt a tényt, hogy Borsod vármegye legelől járt ott, ahol a haza testét ért sebeket gyógyítani kellett, ahol új kultúrát kell teremteni a füstölgó romok felett – minden idegszálában magyart, hogy a haza védelmében versenyre keljen a Kárpátok istenáldotta bérceivel.*”²⁴

Miskolcfalva

Miskolc törvényhatósági jogú város viszont a háborúban elpusztult falvak közül Újszomolnok építését vállalta el. A szlovákul Smolník, ruténul Смулник nevű települést 1568-ban említették először, 1851-ben 330 görög, 13 római katolikus és 7 izraelita vallású személy lakta. 1910-ben összesen 375 lakosa volt,

²³ BH, 1915.december 10. 14.

²⁴ Borsodvármegye Hivatalos Lapja, 1916. január 6.

míg 1980-ban, a kitelepítés előtt 72 házban 360 fő lakott. 1997-től területe a Poloniny Nemzeti Park része, ahol egy községi és egy első világháborús temető maradt fenn, az 1898-ban épült, de elpusztult templom helyén pedig egy apró kápolna áll.

Borsod megye székhelyén 1915 augusztusában leszögezték, hogy a falu teljes újjáépítésére az összes kiadásokkal együtt kerekén 40 000 korona szükséges. „Miskolc városa eme áldozatkészségéhez, ama kívánságát fűzi – írta a Városok Lapja –, hogy az országos mozgalomhoz való kapcsolódás mellett bizonyos önálló jelleget is kell biztosítani az akciónak. És bizonyos garanciát kell szerezni, hogy a magyar nemzeti állameszme megfelelő ápolásban részesül és a község azután is a város patronátusa alatt fog maradni.”²⁵

Érdemes áttekinteni az 1910. évi népszámlálás adatai alapján,²⁶ hogy milyen demográfiai jellemzői voltak Újszomolnoknak, amelynek újjáépítésére Miskolcon lelkes akciót indítottak. Nagyon valószínű ugyanis, hogy a szomszédos vármegyében kevesen ismerhették ezt a kis észak-zempléni községet.

anyanyelv	magyar	német	szlovák	rutén	egyéb	magyarul beszél	ír és olvas	összesen
lakosok száma	-	9	2	349	15	24	135	375

Szembetűnő és meglepő, hogy 5 évvel korábban senki nem vallotta magát magyarnak, aminek két következménye lehetett. Vagy azért akarták a miskolci tisztviselők támogatni a ruténeket, hogy ott is elkezdődhessen az asszimiláció, vagy a település mérete miatt volt ez megvalósítható cél. A vallási helyzet is meglehetősen homogén volt.

felekezet	latin szertartású katolikus	görög szertartású katolikus	izraelita
lakosok száma	1	366	8

Az újjáépítés szempontjából azonban a régebbi és a harcok közben elpusztult lakóházak száma és minősége volt lényeges.

25 Városok Lapja, 1915. szeptember 18. 306.

26 A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 273.

összes házak száma	kőből vagy téglából	kő- vagy téglalappal vályogból, sárból	vályogból, sárból	fából vagy más anyagból	cserép-, pala-, bádoggal tetővel	zsindely- vagy deszkával tetővel	nád- vagy zsúptetővel
57	3	-	-	54	1	31	25

1915 augusztusában még országszerte az volt az általános vélemény, hogy egy ház felépítéséhez – gazdasági épület nélkül – 600-700 korona elegendő, ezért akkor úgy gondolták, hogy Újszomolnok számára Miskolcon kb. 35 000-40 000 koronát kellene összegyűjteni, hiszen csak a lakóházakra 34 200 koronát kellene áldozni. 1916 nyarára pontosabb számításokat végeztek, és ekkor már világos volt, hogy 600 korona – házanként 600 koronás állami támogatás mellett – csak egy második szoba felépítéséhez elegendő, azonkívül 600-600 koronába kerültek az egyes házakhoz tartozó ingóságok és – az államilag ígért háziállatok és vetőmag mellett – a gazdasági épületek.²⁷ Egy ház melléképületekkel 1800-2000 koronát igényelt.

Borsod vármegye mellett azonban Miskolc rendezett tanácsú város is szeretne volna önállóan kivenni részét a kárpáti falvak újjáépítéséből, ezért saját gyűjtőakciót indított, amelynek részletei már feledésbe merültek, de érdekes adatokkal rendelkezünk ennek eseményeiről. A jótékonyági mozgalom részeként 1915 végén Apponyi Albert előadásával kezdődött a Miskolci Közművelődési Egyesület téli szabad egyeteme, amit „szabad líceumnak” is neveztek. *„Az országban egyedülálló módon a fővároson kívül csak Miskolc büszkélkedhetett egy olyan tudományos-ismeretterjesztő előadássorozattal – olvasható a Történelem és Muzeológia című folyóiratban –, amely a Közművelődési Egyesület rendezésében rendszeresen nyújtott lehetőséget a városi tudományos intelligencia munkájának megmutatására és a meghívott előadókön keresztül az országos tudományos munka spektrumának bemutatására.”*²⁸

Az egyesület vezetői a helyi szereplőkön kívül meghívták Giesswein Sándort, Hegedűs Istvánt, Pakots Józsefet, Marczali Henriket, Hock Jánost, Cholnoky Jenőt, Eöttevényi Nagy Olivért, Pekár Gyulát. A rendezvények tiszta bevételét – ígéretük szerint – Miskolcfa várára fordították.²⁹ Az értelmiség országszerte leginkább ilyen közvetett módon támogatta az újjáépítést.

1915. november 7-én tartotta meg országos figyelmet keltett előadását Apponyi Albert *A magyar nemzeti politika a világháborúban* címmel a miskolci református gimnázium tornatermében, amelyen valószínűleg a híres politikusra való tekintettel nagyon sok vendég vett részt, ami kedvező lehetett Miskolcfa ügyének. A kiváló szónok nagyszabású beszédében előbb egy

27 Művezetők Lapja, 1916. május 10. 113.

28 *Malakár Zsófia*: A közművelődés helyzete Miskolcon az I. világháború alatt, 1914–1918, Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon 1. 2014/2. 9.

29 BH, 1915. november 10. 11.

erőteljesebb magyar külpolitika tervét vázolta fel egy leendő európai államszövetségben belül, majd ezt – némi szociális demagógiával bevonva – egy másféle társadalompolitika látomásával egészítette ki. „Modern embereknek kell lennünk abban az értelemben, hogy itt csak a dolgozó, küzdő, az önérzetes, a reménykedő, a bizakodó magyarnak van helye! – mondta. – (...) Annak a magyarnak, aki tudja azt, hogy nem lehet nemzeti nagyságot elválasztani népjólétől, a népnek megelégedésétől, aki tudja azt, hogy ezeknek a mi hőseinknek nemcsak azzal tartozunk, hogy a nemzetet mint olyat naggyá, a teljes nemzeti életet élvezővé tegyük, hanem azzal is, hogy annak a népnek hóna alá nyúljunk, azt a népet becsüljük meg jogokról, jólétről való igényében, amely nekünk ezeket a hőseket adta, mert magyar nemzeti politika csak magyar nép-politikán alapulhat...”³⁰

A Népszava tudósítója azonban óvatosabb volt az ígéretekkel szemben: „Csak az a nagy kérdés, hogy annak a vezető osztálynak, amelynek Apponyi is tagja és a népnek egyforma nézete lesz-e arról, milyennek kell lennie annak a Magyarországnak, amelyet megmenteni érdemes volt.”³¹ Apponyi Albert ezután a Vöröskereszt estélyén átvette a korábban a bolgár Vöröskereszt támogatására Miskolcon gyűjtött 2000 koronát, de azt nem tudjuk, hogy Miskolcra jávára mekkora összeget gyűjtöttek össze aznap este. 1916. március 5-én Hock János országgyűlési képviselő, józsefvárosi plébános *Az élet és halál problémája* címmel tartott előadást szintén a tervezett kárpáti község javára,³² ennek tartalmát azonban nem ismerjük.

A Miskolcra érdeklődésben tartott előadások ezután is eredményezhettek volna bevételt, mert egymás után jelentek meg nyomtatásban. Elsőként Eöttevényi Nagy Olivér, a kassai jogakadémia dékánja adta ki különnyomatként füzet alakban az egyesületben *Háború és diplomácia* címmel tartott előadását, amely főképp az ellenséges országok diplomáciájának a háborút megelőző aknamunkájába nyújtott érdekes bepillantást.³³

Ezután *Szóval s tollal a hazáért* a címmel az egyesület kiadta összes háborús előadásait, amelyeket ismert nevű tudósok, politikusok, költők tartottak az egyesület szabad egyetemének katedráján.³⁴ Az előadások kivétel nélkül háborús kérdéseket tárgyaltak, és a könyv annak a kulturális tevékenységnek volt a dokumentuma, amelyet vidéki kulturális egyesületek végeztek egy olyan időszakban, amikor a világháború szörnyűségei feledtetni akarták a békés munka minden lehetőségét. „A kötetet aktualitása és cikkeiben végigvonuló magyar

30 „A magyar nemzeti politika a világháborúban – Apponyi Albert előadása Miskolcon, Budapesti Hírlap 1915. november 9. 9.

31 Államszövetség és néppolitika, Népszava, 1915. november 10. 2.

32 BH, 1916. március 3. 10. 13.

33 BH, 1916. április 7. 11. Eöttevényi Nagy Olivér: *Háború és diplomácia*, A Miskolci Közművelődési Egyesület *Szóval s tollal a hazáért* című könyvéből, Miskolc, 1916, Klein és Ludvig Nyomda, 17 l.

34 *Szóval s tollal a hazáért*. A Miskolci Közművelődési Egyesület munkássága a világháború alatt. Sajtó alá rendezte Kosztolányi Zoltán. Miskolc, 1916. Miskolci Közművelődési Egyesület.

*szelleme az egész ország érdeklődésére teszi méltóvá*³⁵ – ajánlotta a budapesti sajtó. A kötet nemcsak tartalmáért érdemelt figyelmet, hanem azért is, mert megmutatta, hogy – az illetékesek szerint – milyeneknek kellett volna lenniük a vidéki kultúregyesületeknek. „*A miskolciak, ennek a gazdasági téren is rohamosan fejlődő városnak a fiai, kulturális téren is bizonyosságát adják annak, hogy akarnak és tudnak tenni*”³⁶ – hangzott az elismerés. Azért érdemes röviden ismertetni a könyv tartalmát, mert csak így tudjuk rekonstruálni a Miskolcfa érdekében rendezett előadások programját.

A bevezető cikket Balogh Bertalan, az egyesület elnöke írta *Milyen legyen kultúrpolitikánk a háború után?* címmel. A pár oldalnyi bevezetőben azokat az utakat jelölte meg, amelyen a háború utáni közművelődési politikának kellett volna haladnia. Ez a bevezetés adta meg az egész könyv jellegét, amelynek a minden oldalán érezhető volt a nemzeti szellem, vagyis a magyar nacionalizmus. Ezután következett Apponyi Albert (fent említett) *Magyar nemzeti politika a világháborúban*, Szerényi Nándor³⁷ *Színes ellenségeink és barátaink*, Giesswein Sándor *Micsoda szociális kötelességeket ró ránk a háború?*, Marczali Henrik *Lengyelország*, Cholnoky Jenő *A Balkán félsziget*, Istvánffy Gyula és Pakots József³⁸ („Versek”), Szentgály Gyula³⁹ *Zenei törekvéseink és a háború*, Hegedűs István *A háború mint a hazaszeretet iskolája*, Zsupán László *A Dardanellák*, Eöttevényi-Nagy Olivér *Háború és diplomácia*, Trócsányi Dezső *A német idealizmus és a háború*, Szokol Pál *Elektromos gyújtás és fényvetés a háborúban*, Bank Sándor⁴⁰ *A magyar iskolaügy a háború után*, Domby László⁴¹ *A háború költészete*, Pékár Gyula *Turáni ébredés* és Nagy Ferenc *Márciusi beszéd* című írása.⁴² A kötet végén Kosztolányi Zoltán gimnáziumi tanár, egyesületi igazgató beszámolt az egyesületnek a 1914–15-ös háborús évben kifejtett eredményes munkásságáról. A kötetnek ez az utolsó fejezete a szakemberek, tanárok, tanítók, közművelődési egyesületek és társulatok számára lehetett fontos. Az olvasók ebből láthatták, hogy az egyesület milyen nagyszabású tevékenységet fejtett ki a háború előtt, hiszen a Pesti Napló állítása szerint az egyesület 1914–15 között Borsod vármegyében alig másfél év alatt 686 (!) előadást, 24 hangversenyt rendezett, 31 könyvtári fiókja lett, 63 tagú szimfonikus zenekart tartott fenn,

35 BH, 1916. április 7. 11.

36 Pesti Hírlap (PH), 1916. április 30. 16.

37 A miskolci katolikus gimnázium tanára.

38 Istvánffy Gyula miskolci származású nyugalmazott tanár, néprajzkutató, Pakots József egyebek mellett a Petőfi Társaság titkára volt.

39 Szent-Gály Gyula a miskolci zeneiskola igazgatója, a Zenepedagógiai Társaság alelnöke, a Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége igazgatósági választmányi tagja volt 1916-ban.

40 A miskolci állami felső kereskedelmi iskola igazgatója 1916-ban.

41 Zsupán László, Trócsányi Dezső, Szokol Pál a református gimnázium tanárai, Domby László a református gimnázium internátusának igazgatója.

42 BH, 1916. április 12. 10.

irodalmi pályázatokat hirdetett.⁴³ Ebben sok túlzás lehetett, de a sokszínűséget nem lehet kétségbe vonni. A háború csak megbénította, de nem hallgattatta el az egyesületet. A könyv a Miskolci Közművelődési Egyesület kiadásában jelent meg, érdekességét fokozhatta, hogy 100 év után is fontos dokumentuma az első világháborús Magyarország vidéki kultúréletének. Az egyesület a kötetet különleges gesztusként, „*hálája némi jeléül*” a harctéren hősi magatartást tanúsító 10. honvéd gyalogezrednek ajánlotta.⁴⁴ Úgy tűnik, hogy a szóbeli előadások belépőjegyeinek árából Újszomolnok részesedhetett, a könyv bevételéből pedig a város honvédszázlálja kaphatott támogatást.

Egyéb rendezvények Miskolcfaiváért

Az egyesület másik jelentős akciója a Miskolcfaiva érdekében rendezett komolyzenei hangverseny volt 1916. február 14-én, amelyen – akkoriban ismert és kedvelt – híres budapesti előadók, *Székelyhidy Ferenc*⁴⁵ és felesége, *Marschalkó Rózsi*,⁴⁶ valamint *Tarnay Alajos* szerepeltek.⁴⁷ A miskolci dalestet a nagyobb érdeklődés és anyagi bevétel céljából a budapesti lapok is hirdették.⁴⁸ A koncert nagy érdeklődést keltett, és a tudósítások szerint anyagilag is nagy sikert aratott. Székelyhidy Ferenc, a Magyar Királyi Operaház tagja Farkas Ödön, a vele együtt fellépő Tarnay Alajos és Wagner műveit énekelte, *Koller Ferenc*⁴⁹ hegedűművész, a miskolci zeneiskola tanára Hubay-, Beethoven- és Grieg-műveket játszott Tarnay Alajos kíséretében.⁵⁰ Az egyesület hangversenye a tudósítások szerint sikeres és eredményes volt, és – pontosan nem megnevezett – tekintélyes összeget juttatott Miskolcfaiva javára.⁵¹

A miskolci hangverseny egyébként azért volt különleges, mert az első világháború első éveiben a hasonló jótékonysági rendezvényeken szinte kötelező volt hazafias tartalmú énekeket vagy verseket bemutatni, itt azonban kizárólag klasszikus művek hangzottak el. Ezekkel a zeneművekkel – számos helyen az országban – a szervezők nemcsak a klasszikus műveltségű középíráteget szereték volna megnyerni a nemes célnak, de szimbolizálni lehetett az egyre jobban szétszakadó és ellenséges európai nemzetek között a kultúra – a komolyzene –

43 Pesti Napló (PN), 1916.április 22. 11.

44 PH, 1916. április 30. 16.

45 Székelyhidy Ferenc (1885–1954) operaénekes, Farkas Ödön tanítványa volt.

46 Marschalkó Rózsi (1890–1967) operaénekesnő az egyik legjobb Wagner-előadó volt, ő énekelte először Kosztolányi Dezső *Az Üllői úti fák* című megzenésített versét.

47 Budapesti Hírlap (BH), 1916. február 11. 12.

48 PN, 1916. február 10. 11–12.

49 Koller Ferenc 1916-ban az 1904-ben alapított miskolci állami zeneiskola hegedűtanára volt.

50 BH, 1916. január 30.

51 PH, 1916.január 30. 13.

egyetemes és egységes oszthatatlan értékeit. Egy hónappal később azonban a miskolci egyesület súlyos válságba került, vezetőjének lemondása miatt. Addig Balogh Bertalan vezette 18 éven át a szervezetet, de megszorodott hivatali munkája miatt az egyesület vezetését már nem tudta folytatni.⁵²

A törvényhatóságok kárpáti adományai között tehát 1916 tavaszán az első helyen állt Borsod megye 310.000 koronával, a városok között pedig Szabadka vezetett, amely közel 120.000 koronát adott. 1916 májusában azonban az országos bizottság elnöke bejelentette, hogy a testület maga nem épített házakat, hanem az egész építkezést az állami akció vállalja magára. A falunévek megváltoztatásától majdnem mindenki elállt már – közölte –, de megígérte, hogy valamilyen formában gondoskodni fognak arról, hogy ha kívánja, minden egyes adakozó neve a hozzájárulásával felépített házon táblával örökíttessék meg, ahol pedig nagyobb adakozásból egész község épült fel újra, ott a fő utcát az adakozóról fogják elnevezni, a középületeken emléktáblák, a főtéren pedig obeliszk fogja jelezni az illető törvényhatóság vagy magánszemély áldozatkészségét. Az elnök azt a kérését is kifejezte, hogy azok a törvényhatóságok, amelyek az újjáépítéshez pénzt adnak, továbbra is tartsák fenn patronátusukat az illető község felett.⁵³

1917 végén jelent meg egy késői tudósítás, hogy Újszomolnokot Miskolc lakosságának áldozatkészsége építette újjá. Eszerint a városi közgyűlés küldöttsége előbb megtekintette a kis határmenti rutén községet, és elhatározta, hogy újabb gyűjtőakciót indít a lakosok bútorzatának beszerzésére. A látogatás hatására egy művelődési ház ötlete is felmerült, amelyben a magyar kultúra terjesztésére, magyar nyelvű felolvasások megrendezéséhez egy nagyobb terem állhatott volna rendelkezésre. Miskolc vezetése tehát továbbra is aktívan támogatta a rutének beolvasztásának politikáját összekapcsolva a falvak újjáépítésének munkájával. Azonkívül terveztek még további 4 szobát szegény sorsú magyar nemzetiségű tanítók nyaralása érdekében – akik szintén magyar nyelvű előadásokat tarthattak volna egész nyáron át a helyi lakosoknak –, és a miskolci természetjárók egy olyan hálósobát is terveztek, amelyet a miskolci *Borsodi Bükk Egylet*,⁵⁴ a Magyar Turista Egylet miskolci szakosztálya rendezett volna be messziről érkező természetjárók részére. Ennek csak az volt az akadálya, hogy már korábban elkezdődött egy másik gyűjtőakció a magyarországi turistaegyesületek szervezésében egy teljes község felépítésére. „*Kíváncsinos volna, hogy a Turistákfalvára összegyűlt 17.000 koronányi összeg – ha már egy teljes falu nem építhető fel belőle úgysem – hasonló módon 1-2 határszéli községben kultúrház céljaira fordíttatnék turistaszállással kapcsolatban, ahol a megszálló turisták is hivatalos volnának a magyar nemzeti kultúrát terjeszteni*”⁵⁵ – írta a *Turistaság és Alpinizmus* című lap utalva a párhuzamos miskolci mozgalomra.

52 BH, 1916. május 23. 9.

53 Az Ujság, 1916. május 31. 9.

54 1894-ben Miskolcon alakult természetjáró egyesület.

55 Turistaság és Alpinizmus, 1917. december – 1918. január, VIII. 6-7. 159.

Hogymit jelentett volna a magyar nemzetikultúrátterjeszteni Újszomolnokon, egy másik lap nyíltan megmagyarázta. *„Iskolákat, diplomákat, középületeket az állam építtet fel, azonban óvodaépületek felépítéséhez már a társadalom áldozatkészségének kellene megnyilatkoznia, annnyival is inkább, mert óvodai erőket (ti. óvónőket – B. B.), ott ahol óvoda felépül, a magyar királyi közoktatási minisztérium állít. Úgy érezzük, hogy óvodának minden községben kell épülnie, mert azt a vidéket meg kell magyarosítani. Azok a kicsinyek azután az állami elemi népiskolákban teljesen magyarokká válnak.”*⁵⁶

A Magyar Mérnök- és Építészegylet Miskolc-Diósgyőri Osztályának miskolci tagjai is indítottak gyűjtést Miskolc falva felépítésének céljaira. A gyűjtés eredményét, 600 koronát a csoport végül Nagy Ferenc miskolci polgármesterhez juttatta el. A szervezet diósgyőr-vasgyári tagjai viszont a vasgyár gyűjtőívén adtak hasonló célra jelentékeny összeget.⁵⁷ Az egylet választmánya 1916 áprilisában köszönetét fejezte ki *Ungár Mórnak*, mert a miskolci tagok gyűjtésének összegét 247 koronával 600 koronára ő egészítette ki.⁵⁸ A mérnöki kar mellett 1916-ban a miskolci középiskolák tanulói folytatták az adománygyűjtést. A miskolci királyi katolikus főgimnázium diákjai 1916. március 15-én hazafias ünnepélyt rendeztek alacsony belépődíj mellett, és akkor ez a programjuk 50 koronát jövedelmezett Miskolc falva javára. Ezután a kultuszminisztérium által országosan elrendelt kárpáti emlékünnepeket szerveztek 1916. május 1-jén, és 141 koronát gyűjtöttek a feldúlt falvak felépítésére.⁵⁹ Ugyanakkor a miskolci református gimnázium tanári karának adománya Miskolc falvára 600 korona volt, a tanulók pedig szintén 600 koronát gyűjtöttek, mert ők is 1-1 ház építését szerették volna támogatni.⁶⁰ Mindkét középiskolában megfigyelhető volt, hogy közvetlenül Magyarország felszabadulása utáni hónapokban még nagyobb összeg gyűlt össze, mint amikor a kultuszminisztérium kötelezően írta elő a Kárpáti Nap megrendezését.

Borsod vármegye akciójáról 1916 nyarán találtuk az utolsó hírt, amely közli, hogy a megye törvényhatósági bizottsága közgyűlésén köszönetet mondott a főispánnak a kárpáti falvak újraépítésére megindult Borsod megyei akciót ismertető könyvek kiadásáért is.⁶¹ 1916-ban ugyanis Miskolcon kiadták a vármegye országosan elismert gyűjtőakciójáról szóló büszke összefoglalást, ami nemcsak a megyének és tisztikarának, hanem kimondottan Tarnay Gyula főispánnak jelentett politikai elismerést.⁶²

56 Művezetők Lapja, 1916. május 10. 114.

57 A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 1916. 4. 25. 19.

58 Uo. április 26. 79.

59 A miskolci királyi katolikus főgimnáziumnak az 1915–16. iskolaévről szóló értesítője, Miskolc, 1916. 17. és 77.

60 A miskolci református főgimnáziumnak az 1915–16. évi értesítője, Miskolc, 1916, 17–18.

61 Az Ujság, 1916. június 23. 13.

62 *Mezőkövesdi dr. Tarnay Gyula Borsod vármegye és Miskolc thjff. város főispánjának jelentése Borsod vármegye közönségéhez az orosz betörés folytán elpusztított községek felépítése érdekében megindított mozgalom eredményéről* (Miskolc, Klein és Ludvig

1916 márciusában a budapesti sajtó arról értesült, hogy a kormány nem fogja engedni az új kárpáti falvakat „elkeresztelni”,⁶³ mert nem akarják, hogy a történelmi településnevek és a „régí dicsőség” emlékei eltűnjenek. Bizarrnak tűnhetett az elkeresztelés fogalma, mert alig 20-30 évvel korábban az még súlyos felekezeti ellentéteket okozott. Híre terjedt annak is, hogy egyesek, amikor megtudták, hogy a kárpáti falu vagy ház, amelynek felépítésére pénzét áldoztak, nem azt a nevet fogja viselni, melyet ők kértek, visszavonták adományait. (!) Ezek a lépések és a követelések viszont erkölcsileg és társadalmilag teljesen lejáraták, megkérdőjelezték a képmutató és önző adományokat, valamint az adományozó személyeket, akik saját érdekeiket és hírnevüket keresték, és hiúságukat elégítették ki a támogatással.

A Pesti Napló tudósítója ez ügyben kérdést intézett *dr. Marton Ödön* miniszteri tanácsoshoz, a kárpáti falvak felépítésére alakult bizottság egyik vezetőjéhez, aki nagyon óvatosan azt a felvilágosítást adta, hogy gróf Khuen-Héderváry Károlynak, a Kárpáti Falvakat Újjáépítő Országos Bizottság elnökének az az egyéni véleménye, hogy nem szabad a kárpáti falvak „elkeresztelését” megengedni. Az elnök egy alkalommal, amikor ez a kérdés szóba került, azzal indokolta nézetét, hogy a történelmi nevek megváltoztatását könnyelműségnek tartja. *„Bűn volna például Zboró és más ősi városok, helységek híres neveit egyszerűen elsikkasztani – nyilatkozta Marton –, egyes nevek eltörlése miatt a lokálpatriotizmus is valósággal fellázadna.”*⁶⁴

A miskolci sajtó viszont büszkén tudósított arról, hogy a város küldöttsége 1917. augusztus 26-án részt vett Újszomolnok (a nem hivatalosan elnevezett Miskolcfa) új épületeinek átadó ünnepségén, vagyis végül megtörtént az új nevű község felavatása, ami társadalmilag és politikailag ideiglenes és vitatott siker lehetett. Nem tudni viszont, mi volt a 1918 novemberéig a községben lakó rutén parasztok véleménye. Borsod vármegye és Miskolc jótékonyági akciója kísértetiesen emlékeztetett egy sajátos közép-európai kolonizációs – ad absurdum belső gyarmatosító – belpolitikai kezdeményezés egyik epizódjára, ami nem magyar sajátosság volt a régió történelmében. Eszerint a többségi nemzetiséget képviselő kormányok közvetlen vagy közvetett intézkedésekkel megpróbálták egyes területek nemzetiségi összetételét megváltoztatni és a szociokulturális állapotok (pl. az infrastruktúra) javítását asszimilációs lépésekkel összekapcsolni. Nagypolány és Újszomolnok az egyházkormányzáshoz hasonlóan az anyatelepülésként (mater) szolgáló vármegye és a megyeszékhely leánytelepülései (filia) lettek volna, és fejlettebb területek ellenőrzése, irányítása alatt állhattak volna. A római katolikus egyházzal az anyaegy-

Könyvnyomdaja, 1916) Magyar Könyvészet 1916., A magyar könyvkereskedők évkönyve, Magyar Könyvkereskedők Egylete, Budapest, 1917.

63 Az elkeresztelés a szoros értelemben vegyes felekezetű házasságban élő szülők gyermekének „a fiúk az apjuk, a leányok az anyjuk felekezetét követik” elvvel ellenkező megkeresztelése tágabb értelemben kiskorú személy illegális áttérítése volt az 1880-as években Magyarországon.

64 A kárpáti falvak elkeresztelése, Pesti Napló, 1916. március 2. 5.

ház régebben egy-egy terület első egyházközsége volt, melyből a további misszionálás történt. Azt már láthattuk, hogy a nem vallásos hittérítést sokan milyen intoleráns nemzeti misszióként képzelték el. A katolikus egyházban a középkortól a patronus egy templom vagy kolostor alapításáról, fenntartásáról gondoskodó természetes vagy jogi személy, a patronatus pedig tágabb értelemben védelem, anyagi, politikai támogatás volt, amely az anyagi és lelki hatalmat biztosította.

Az „anyák” és „nevelt lányaik” közötti speciális kapcsolat jövőjét nem dolgozták ki részletesen a hivatalnokok, de az elárult vágyak és álmok nem a nemzetiségi békére és nyugalomra engednek következtetni, hanem a sok konfliktust kiváltó magyarosítás folytatását előlegezték meg. Ha lett is valamilyen összeköttetés Borsod vármegye és Nagypolány, valamint Miskolc és Újszomolnok között, amire egyelőre nincs meggyőző bizonyítékunk, nem lehetett hosszan tartó és szoros, mert a budapesti kormányzat saját irányítása alá vonta az újjáépítést és a közigazgatás újjászervezését, így mérsékelte a törvényhatóságok, a testületek és a magánszemélyek türelmetlenségét. Ennek viszont az lett a következménye, hogy sokkal lassabban folytatódott a munka, és teljesen nem is fejeződött be az első világháború végéig.

Borsodfalva és Miskolcfalva történetének azonban volt epilógusa 25 évvel később. 1939 tavaszán Szlovákia kikiáltotta függetlenségét, a magyar hadsereg pedig előretört a Kárpátok gerincéig, de Magyarország és Szlovákia kárpátaljai (keleti) határa nem volt tisztázva, ezért március 23. – április 4. között kirobbant a – néhány falunak ismét kárt okozó – lokális szlovák–magyar „kis háború”, és a honvédség nyugati irányban kitolta a magyar határt,⁶⁵ így Nagypolány és Újszomolnok ismét magyar közigazgatás alá került. Néhány nap múlva már eszébe is jutott néhány újságírónak, hogy ezeket a községeket több mint 20 éve Borsod vármegye és Miskolc segítségével építették újjá.⁶⁶ Azt javasolták, hogy ezek a törvényhatóságok ismét vegyék pártfogásukba az említett szlovákiai rutén falvakat, és erre Miskolcon a megye és a város is késznek mutatkozott.⁶⁷ Egy 1939. október 3-i újsághír szerint a visszacsatolt Újszomolnok – a miskolciak újabb adományából – másodszor is újjáépült. Eszerint 1917–1918 között egy évig, majd 1939–1944 között 5 évig ezek a települések elvileg és közvetett módon Borsod vármegye és Miskolc város gyámsága alá tartozhattak. Nagypolány és Újszomolnok házai 1944 novemberében harmadszor is megrongálódtak a szovjet és a német hadsereg alakulatai közötti harcokban, és azután évtizedekig tartott, míg a kelet-szlovákiai rutének békében és biztonságban megtalálták boldogulásukat.

65 Janek István: A szlovák–magyar „kis háború” története és eseményei 1939 márciusában http://www.publikon.hu/application/essay/107_1.pdf, A letöltés dátuma: 2020. december 29.

66 Magyar Élet, 1939. április 6. 3. és 24. 4.

67 Kárpáti Béla: Miskolci kalendárium 1300–1960, Miskolc, 2002. 113.

Ma viszont már az említett vallási és katonai emlékeken kívül semmilyen más nyoma nincs a két falunak, mert 1980 után összesen 7 környékbeli település 3500 lakosát elköltöztették a Ciróka-folyó felduzzasztásával kialakított Sztarinai-víztározó építése miatt.